
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

УДК 37.012.1

Ірина Лисакова

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ: ГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР

В статті висвітлено проблеми гуманізації та гуманітаризації сучасної української освіти, зокрема, мистецької. Роз'яснюються психофізіологічні закони, що зумовлюють зв'язок потреб пізнання, відчуття та збереження сил при їх збалансуванні. Розглядаються як філософські підвалини, так і практичні шляхи здійснення означених процесів. Гуманізація освіти розглядається як індивідуальний процес самовідтворення цілісної людини в культурному контексті.

Ключові слова: гуманізація освіти, гуманітаризація освіти.

Практично всі, хто займається зараз проблемами освіти, зокрема гуманітарної, а тим більше – мистецької освіти, розуміють, що технократичний, вузькоспеціалізований підхід до цієї системи виявив свою обмеженість та недієздатність. Сучасному, швидко змінюваному, поліетнічному, полікультурному світові потрібна така система освіти, яка змогла б швидко та адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в світі. Освіта має стати тим соціальним чинником, який сприяв би подоланню криз, які постали перед суспільством, а в подальшому сприяла б його збалансованому розвитку. Зрозуміло також, що в основу нової концепції освіти мають лягти інші методологічні установки. Якщо наша держава хоче бути в майбутньому конкурентоздатною, більше уваги слід приділяти розвитку філософського бачення світу, а отже, і філософії освіти. Визначними для педагогічної методології нашого часу є роботи Б. М. Бімбада, Б. С. Гершунського, І. А. Зязюна, В. Г. Кременя, С. У. Гончаренка стали узагальнюючими для розвитку сучасної освіти. В галузі мистецької освіти основоположником сучасного підходу, безперечно, є О. П. Рудницька та її послідовники – Т. М. Завадська, О. М. Отич, О. Л. Ростовський, Т. Ю. Свистельникова, С. І. Уланова, О. П. Щолокова, В. Д. Шульгіна.

На основі вивчення праць названих авторів можна зробити висновок, що не тільки загальна освіченість і фахова майстерність, а й творча спроможність і етико-естетичне ставлення до світу мають стати ідеалом художньо-педагогічної освіти. Метою статті є висвітлення можливостей гуманізації цієї складової системи української освіти.

Система освіти, що існує, заснована на класичному науковому підході, а отже, на механістичному сприйнятті світу. Класична механіка

опрацювала революційні на свій час уявлення про матерію, рух, простір, час, причинність і т.д. Це й привело до створення такої картини світу, за якою Всесвіт являє собою замкнену систему, що складається з незмінних елементів, рух яких підкорений законам механіки, причому ці останні є універсальними. В такому світі кожне явище чи процес має свою причину, і в свою чергу є причиною для появи інших явищ чи процесів. Це зумовлює передбачуваність всіх процесів, що відбуваються, а якщо існує якась випадковість або ймовірність, то це лише завдяки неповноті нашого знання. Таким чином, механістичні закони є істиною, яку слід пізнавати за допомогою досвіду та експерименту.

Звідси випливало, що знання – це сума істин, які слід запам'ятати, а отже, весь зміст освіти до цього й зводиться. На жаль, цей погляд панує й зараз. Склалася система: наука – освіта – практика, в якій наука відкривала певні істини, а освіта їх транслювала. Весь процес освіти був націлений на розвиток раціонального, логіко-вербального мислення, основний акцент зроблено на логічний розподіл та послідовність у викладенні предметів вивчення. Така система освіти привела до ефективного розвитку цивілізації, який супроводжується такими глобальними екологічними, енергетичними, антропологічними кризами, що ставлять під знак питання саме існування людини. Сучасний розвиток людства характеризується наближенням до «моменту загострення» – в демографії, в глобальних екологічних та соціальних загрозах. Мільйон років еволюції за темпами сьогоденного розвитку стискається до 40 років, тобто, до періоду життя одного покоління. Людина не встигає за такими темпами, в неї утруднюється механізм адаптації до постійно змінюваних умов. Отже, бажання існувати зараз без філософського осмислення всіх процесів є бажанням рухатися в пітьмі, не вважаючи за потрібне розплющити очі.

Потреба у формуванні нової концепції освіти зумовлена значними змінами, що відбуваються в уявленнях про побудову Всесвіту, біосферу, способи пізнання, іншими досягненнями сучасності. Принципи некласичної науки почали формуватися ще в кінці XIX століття, і цей процес продовжується. В її межах сформувалося розуміння, що зміст пізнання визначається не тільки об'єктом пізнання (природою речей), а й способом постанови проблем. Некласична наука поставила спостерігача в середину системи, і його бачення стало залежати від його «місцезнаходження». Некласична наука, розширивши поле об'єктів, що вивчаються, відкрила шляхи освоєння складних систем і процесів, підготувала перехід до вивчення проблем, що охоплюють зворотність, випадковість, хаос. Все більше місце стало займати вивчення систем, що саморозвиваються та самоорганізуються.

Результати привели до радикальної трансформації механістичних уявлень. Стало зрозуміло, що абсолютна визначеність в науці, як і в самому житті, неможлива, і що слід вчитися приймати рішення в умовах

невизначеності. Людське мислення не може наздогнати дійсність: вона завжди багатша, різноманітніша, ніж її людське розуміння. В природі весь час виникають нові речі, свідомість взаємодіє не тільки з подіями, але й з свідомістю інших людей, а крім того, існують події, про які люди взагалі не думають.

За словами І. А. Зязюна, «Своєрідний культурно-історичний універсалізм «філософії освіти» і її оптимізм базуються на визнанні загальнолюдських цінностей... освіта – та сфера соціокультурної життєдіяльності, де реалізується становлення духовно зрілої, моральної особистості...» [1, с. 20]. Задача філософії освіти в тому, щоб перейти від накопичення знання до надання людині можливість думати, досягти наслідки своїх дій, розуміти, що відбувається з нею та світом, зробити себе гуманнішою, відповідальнішою, глибшою істотою. Суспільство завжди чекає від освіти більшого, ніж вона може дати. Але не слід забувати, що між суспільством та його системою освіти існує глибокий двосторонній зв'язок: яке суспільство – така й освіта, яка освіта – таке й суспільство. Сьогодні цілі та завдання системи освіти повністю підкорені політико-економічним реаліям. Водночас перед системою освіти постають більш широкі можливості формування цілісної особистості. Для реалізації їх слід змінити ставлення до культури, зробити процес освіти освоєнням всього надбання культури, його прийняття чи відторгнення, тобто – результат самостійної роботи особистості, її душі та розуму. Саме це і має бути метою освіти – формування цілісної особистості, що вписана в контекст культури, залучена до духовних, гуманітарних цінностей, вільна, відповідальна за сучасність та майбутнє.

До поняття «гуманізація» багато науковців ставиться зверхньо, і це зрозуміло, бо ця теорія користується суто науковими методами лише в певному ступені, застосовуючи водночас позанаукові методи у розгляді соціальних феноменів. Дійсно, в строго науковому сенсі ці методи відносяться до гуманітарки (еквівалентно терміну «The Humanities» в англійській мові), що є іншою сферою культури у порівнянні з наукою, і займає прикордонне положення між наукою, мистецтвом та технологіями. Але від цього має не менші права на життя!

В цьому житті людина весь час зустрічається з проблемами морального вибору в ситуаціях несправедливості, їй приходится не тільки чекати від інших, але й самій проявляти співчуття, відчувати відповідальність, любити та захищати, чи ненавидіти та боятися. Без цієї сторони людини нема людяності. Без свободи прояву цих сторін людини нема гуманізму. Отже, гуманізація в освіті є не що інше, як навчання «бути людиною».

Інтереси більшості тих, хто живе в світі, зосереджені на вузькому колі проблем та на невеличкому відрізку часу. Не така вже значна кількість людей дійсно цікавиться глобальними питаннями. Завдання гуманізації

освіти полягає в тому, щоб якомога більше людей замислилися про перспективи розвитку людини та суспільства, навчилися передбачати наслідки своїх дій.

Якими ж є механізми розв'язання цих завдань? Освіта для майбутнього збалансованого розвитку пред'являє до процесів гуманізації жорсткі вимоги. Для неї не є важливим засвоєння формулювань та законів, точного вимірювання та прогнозів, а те, що вона має вчити мистецтву розуміння як іншої живої істоти, так і іншої культури, мистецтву інтерпретації, емпатійного проникнення в світ іншого, співчуття, переживання, рефлексивного мислення.

Складність такої освіти полягає в тому, що для її здійснення слід змінювати форми, засоби, пристосовуючи їх до потреб окремої, індивідуальної, живої людини. Методами навчання мають бути діалогічні, проблемно-орієнтовані, випереджуючі, інтерактивні.

Діалог створює умови для підвищення рівня не просто розуміння, а взаєморозуміння як проникнення в світ іншого. Проблемно-орієнтовані методи розвивають самостійність, відповідальність, виключають майже повністю пасивне сприйняття. Інтерактивні методи дозволяють створити на заняттях атмосферу рефлексивного пошуку. Випереджаюче навчання засноване на передбаченні майбутнього. Якщо ми зможемо передбачати наслідки своїх дій, то великою мірою вже запобігатимемо їм.

Крім того, для здійснення всього названого в навчальних закладах мають бути викладачі не просто з педагогічною освітою, не просто з володінням педагогічною майстерністю, а й з широким культурним обрієм. І ця проблема стосується всіх навчальних закладів – як гуманітарних, так і природничих.

Крім того, навчання має супроводжуватися враженнями. Без величезного морально-естетичного потенціалу емоцій та почуттів неможливо говорити про загальнолюдські цінності, про оцінку тих чи інших вчинків, бо емоції та почуття саме й виявляють ставлення людини до ситуації.

Конфлікт раціонального та ірраціонального в культурному просторі освіти вже давно присутній, але він ніяк не пов'язується в повсякденній свідомості зі сплеском неврозів, психічних захворювань в молодіжному середовищі, з соціальною відчуженістю, деструкціями та девіантністю поведінки. Все це провокується стресовим зростанням інформаційних перевантажень, перенасиченістю та хаотичністю інформації. Акцент в освітньому процесі переважно на раціональну сферу, вербалізацію, відсутність культурних форм емоційної розрядки веде за собою «дикість» цих форм в повсякденному житті. Внаслідок недостатності художньо-образних форм в сучасній системі освіти та «невикористання» можливостей розвитку творчої фантазії, інтуїції з'явилася небезпека «однопівкульного» розвитку людини. Освіта зараз є гранично

раціоналізованою, вербалізованою, що прямо веде до бездуховності в суспільстві, а утилітарна професіоналізація веде до втрати життєвих орієнтирів.

Спеціалізація півкуль нашого мозку зараз є об'єктом пильної уваги, і поза сумнівом, до досягнення всіх процесів, що відбуваються в ньому, далеко. Всі педагоги знають, як поділені в мозку когнітивні функції. Менше відомо про сприйняття: за оцінками дослідників ліва півкуля «зайнята» оцінкою часових характеристик і слуховим сприйняттям навколишнього світу, а права – просторовим та зоровим сприйняттям зовнішнього середовища. Отже, кожна півкуля перетворює ідентичні сенсорні сигнали по-своєму, а отже, моделі дійсності, що створюються для нас мозком, якісно відрізняються від простого сумування дій кожної з півкуль. Значить, картина світу для нас є результатом тонкої, не завжди зрозумілої навіть на сучасному рівні науки, співдії двох рівноправних систем.

Ще менше педагогів знає про розподіл функцій півкуль щодо емоційних реакцій. Між тим, останні наукові дані про функціональну асиметрію півкуль головного мозку людини свідчать, що, як і в галузі когнітивних процесів, півкулі доповнюють одна одну в регулюванні емоцій. Так, права півкуля відіграє вирішальну роль у виробленні та стимулюванні емоційного переживання, а ліва використовується для видозмінення та послаблення емоційних реакцій. Більше того, дослідження Д. М. Таккера, К. М. Хейлмана і Т. ван ден Абелла [2, с. 265–295] показали, що у нормальних людей права півкуля домінує в регулюванні загальної активації мозку. Таким чином, для мисленневих процесів побудови форм, відношень, абстракцій та образів в часі та просторі необхідні емоції, точніше, інтеграція спеціалізованих процесів, що відбуваються в обох півкулях мозку.

Отже, свідомість діє цілеспрямовано та впорядковано, створюючи модель світу. Такі моделі не просто корисні, вони необхідні, тому що це єдина відома нам реальність і наше виживання залежить від того, наскільки зв'язки в цих моделях відповідають тим, що існують у зовнішньому світі. Придушення функцій правої півкулі, невикористання її можливостей приводить до того, що модель світу не відповідає дійсності. Отже, психофізіологічні закони зумовлюють зв'язок потреб пізнання, відчуття та збереження сил при їх збалансуванні.

З цього виходить, що традиційна система освіти, побудована на жорсткій диференціації способів пізнання світу через окремі галузі наукового знання однобічно розвиває ту чи іншу стратегію мислення і все далі відходить від реалізації цілісного призначення людини. Тут є прямий зв'язок з ціннісним зразком освіти, яким є ідеал гармонії, декларований в усіх основоположних освітянських документах. Між людиною і природою, людиною і суспільством, людиною і людиною, в тому числі – гармонія

людини з самою собою. Другою ціннісною підвалиною гуманізації освіти є етика як розрізнення добра і зла у ставленні до живого та неживого, у всіх стосунках. Людина створена «за образом і подобою Бога», отже, вона знаходиться поблизу Бога, коли живе духовним життям. Якщо духовність вилучена з розгляду будь-якого явища, освіта не зможе об'єднати людство навколо вирішення будь-яких проблем.

Це дуже складне завдання, адже тисячоліттями енергія людини була скерована не на пізнання себе та самовдосконалення, гармонізацію внутрішнього та навколишнього світу, а на розширення меж свого впливу на природу, на інших людей, на вирішення своїх проблем за їхній рахунок. Освоюючи простір чужих земель, потім космосу, надр, глибин океану, людина не звертала уваги на себе саму, а відтак її внутрішні якості лишилися на доісторичному рівні. Світ духовно-моральних цінностей відстав від технологічного світу, і повинна в цьому традиційна система освіти.

Гуманізацію освіти в цьому ракурсі можна вважати процесом самовідтворення людини, обміну енергією та інформацією з навколишнім світом. Освіта в її гуманному вимірі – процес глибоко індивідуальний, що не піддається стандартизації та алгоритмізації, це діалог індивіда та всієї товщини культурних пластів. Будь-які реформи проводяться людьми. А людина – це цілісна істота, чий світогляд не ділиться на технічні та гуманітарні підрозділи. І тільки на основі гуманізації освіти можна сприяти формуванню таких людей, які зможуть подолати шлях до збалансованого розвитку суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / Зязюн І. А. – Київ – Черкаси, 2008. – 608 с.
2. Красота и мозг: Биологические аспекты эстетики / под ред. И. Ренчлера, Б. Херцбергер, Д. Эпстайна ; пер. с англ. – М. : МИР. – 1995. – 335 с.